

Mikonimai: kas tai?

Diana Žėkienė, Vilniaus kolegijos Sveikatos priežiūros fakultetas

Mažai kas žino, kad mokslas apie grybus vadinamas graikiškos kilmės tarptautiniu terminu *mikologija*, mokslininkai, tyrinėjantys grybus, yra *mikologai*, o grybų pavadinimai – *mikonimai*. Lietuvoje grybavimas nuo seno turi sakralinių bruožų, o grybai lietuviškoje virtuvėje yra vienas pamatinių produktų, tautosakoje – dažniausiai minimų augalų.

Iki šiol rudenį susitikę geri pažįstami pasidomi: ar buvai grybauti, kaip šiemet grybai, ar daug parsinešei?.. Grybus valgantys lietuviai bene pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose fiksuoti XIV a. – grybai, vadinami *boletis*, buvo perkami karaliaus Jogailos stalui. *Boletis*, mūsų supratimu, reikštų baravyką, bet pagal Konstantiną Sirvydą – tai rudnokė (rudmėsė). Išsamų valgomųjų grybų XVIII a. sąrašą pateikia Kristijonas Donelaitis – iš viso net vienuolika grybų rūšių (plempė, rudmėsė, storkotis, baravykas, jautakis, baltikis, grūzdas, bobausis, šungrybis, kelmutis, pintis). Jau XIX a. populiariausius grybus išvardija Antanas Baranauskas: „voverušų leikelės“, „paliepių torielkos“, kiauliabudės, ruduokės, „iš gruodo išauga žaliuokės“, „rausvos, melsvos, pilkos ūmėdės sutūpė“, „kazlėkai pakrūmėm“, „nemunės iš kelmo“, „lepšiai terp alksnyno“, „šalpjonai dygsta iš skiedryno“, „musmirės raupuotos“, „veršakiai gleivėti“, „visų viršesnis baravykas“, „esti giminių visokių: pažuolių, raudonikių ir kitų kitokių...“

Lietuvių pagarbą grybams įrodo ir kalbos žodynas: esame sugalvoję, davę pavadinimus net šešiasdešimčiai grybų genčių ar rūšių, o liaudiškų pavadinimų yra apie du tūkstančius. Galime didžiulotis, kad net 95 proc. – savakilmiai ir tik apie 5 proc. mikonimų yra skolinti žodžiai. Tiesa, *grybas*, *kazlėkas*, *baravykas*... – skoliniai, tačiau vartotini, o *šampinjonas* (*šampinjonas*) (pranc. *champignon* – grybas), *makavykas* – nevartotinos svetimybės; taisyklingas terminas – *pievagrybis*, o *makavyką* turėtume vadinti *geltonuoju kazlėku*, *geltonuoju baravyku*. Kažkada grybus lietuviai *krembliais* ir *budėmis* vadino. *Kremblys* buvo bet koks tvirtas, geras grybas, o *budė* – menkavertis šungrybis. *Budę* dar iki šiol galima atpažinti kai kuriuose pavadinimuose: *lakštabudė*, *šlakabudė*, *stirnabudė*, *žvynabudė* ir pan. Bet iš baltarusių kalbos atėjęs *grybas kremblį* ir *budę* išstūmė. Mokslininkų nuomone, tai nutiko veikiausiai todėl, kad reikėjo vieno žodžio gimininei sąvokai pavadinti.

Svarbu pastebėti, kad grybai mūsų krašte ne tik maistas, bet ir vaistas. Iki šiol lietuviai dažnai gydosi grybais. Turbūt populiariausias vaistas – *raudonoji musmirė*. Jos trauktinė dažniausiai gerinama gydantis vėžį, rečiau kitas ligas. Kitas itin populiarus vaistas – *poniabudė (žemės taukai)*. Sprendžiant iš pasakojimų, šis grybas dažniausiai vartojamas sąnarių ligoms, vėžiui gydyti, bet gydo ir virškinamojo trakto ligas, skrandžio opą, bakteriozę, gastritą, išvaržas, podagrą, moteriškas ligas. Poniabudės – pirmoji priemonė nuo kaulų deformacijos, puikiai gerina potenciją. Poniabudžių sultys skystina kraują, mažina spaudimą, stiprina imuninę sistemą. Be spirito vartojamos poniabudės gydo kasos ligas. Jas galima vartoti ir po operacijų.

Nuo pilvo skausmų, kirminų vaikams nuo seno duodavo džiovintų *voveraičių* miltelių, praskiestų vandeniu. Dar

vienas grybas – *mėšlagrybis* – liaudies medicinoje vartojamas alkoholizmui gydyti. Dažniausiai moterys mėšlagrybiu slapta pavaišindavo girtuoklius vyrus. Išgėrusiems alkoholio ir užkandusiems mėšlagrybiukų, pasidarydavo taip bloga, kad paskui į degtinę vyrai nė skersi nebežiūrėdavo. **Juodojo beržo grybo (juodgrybio)** arbata ir nuovirai iki šiol vartojami skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opoms gydyti, nuo piktybinių auglių (vėžio), stabdo uždegimus, mažina arterinį ir veninį kraujo spaudimą, gliukozės kiekį kraujo plazmoje, pagerina lagonio savijautą, kraują. **Valgomasis briedžiukas** labai gerai veikia regėjimą, juose esančios medžiagos tiesiogiai veikia akių lęšiuką, palaiko jį skaidrų, taip pat valo kraują ir limfą...

Dabar lietuviai grybus ne tik savo miškuose renka, bet ir atsiveža iš svetimų kraštų. Gurmanai išskirtiniu delikatesu vadiną *šiitake (shiitake)* grybus. Kinijoje jie auginami ant specialių medžių daugiau nei tūkstantį metų, naudojami ne tik maistui, bet ir gydyti. Botaninis lietuviškas grybo pavadinimas yra **valgomasis dantenis**. Laisvojo stiliaus tekste gali būti vartojama adaptuota forma **šitakis**.

Reishi grybų galia pasaulyje žinoma jau tūkstančius metų. Šie laukiniai grybai natūraliai auga tolimuose Kinijos, Japonijos ir Korėjos miškuose. Dabar ir pas mus jų galima gauti. Lietuviškas grybo pavadinimas **tikrinis blizgutis**. *Reishi* atėjęs iš japonų kalbos, o lotyniškasis šių grybų pavadinimas yra *Ganoderma lucidum*. *Ganos* graikų kalboje reiškia skaistumą, šviesumą, o *derma* – odą. Rūšies vardas *lucidum* lotyniškai reiškia švytėjimą. Taigi abu žodžiai, nusakantys **tikrinių blizgūčių** pavadinimą, apibūdina augalo natūraliai blizgantį paviršių. Tai nevalgomas grybas, auga dažniausiai ant juodalksnių, eglėlių kelmų. Japonijoje šis grybas žinomas *reishi*, o Kinijoje – *ling-zhi* pavadinimu, vartojamas medicinoje.

Maitake (lietuviškas pavadinimas – **kuokštiniai sėdžiai**) buvo vartojamas tradicinėje kinų ir japonų medicinoje imuninei sistemai stiprinti. **Kuokštiniai sėdžiai** dažnai dėl išvaizdos vadinami miško vištelėmis, avies galvomis, o iš tiesų išvertus į lietuvių kalbą reiškia „šokantį grybą“. Auga didžiuliais kupstais, primenančiais garbanas. Kuokštiniuose sėdžiuose yra daug mineralinių medžiagų, įvairių vitaminų, skaidulų ir amino rūgščių.

Visų mikonimų nepaminėsi, jie surinkti ir aprašyti „Grybų enciklopedijoje“, „Lietuvos grybų atlase“, įvairiuose kataloguose. Pavartęs supranti, koks turtingas, spalvingas ir skambus grybijos pasaulis: veršialūpis, dėmėtoji plaušabudė, sviesinė ir verpstakotė plempė, juodšiknis, palazdė, dvokiančioji smirdeklė, jaučiarūris, meškapėdė, kvapioji guotė, oziakvapis nuosėdis, slydokas, žvynuotoji skujagalvė, varpelinis mėšlinukas, gličioji geltonpėdė, šėtonbaravykis, ausiadyglis, trimitėlis, piestinis pirštūnis, arkliadantė, rudasis ausūnis, pilkoji meškutė...

Parengta pagal VLKK rekomendacijas; prieigą internete: http://kulinarinispaveldas.blogspot.lt/2016/09/grybu-metas_6.html; <http://www.ve.lt/naujienos/visuomene/zmones/dr-jurate-lubiene-apie-tai-kas-liktu-jeigu-grybai-dingtu-1488355/>